

YASHIL IQTISODIYOT: O'ZBEKISTONNING BARQAROR RIVOJLANISH YO'LI

Xakimjonov Doniyorbek Elyorjon o'g'li

Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti

Xalqaro iqtisodiyot va menejment fakulteti

Jahon iqtisodiyoti va xalqaro iqtisodiy munosabatlar yo'nalishi

1-kurs 3-guruh talabasi

Telefon: +998(50)7279955

E-mail: xakimjonovdoniyorbek9@gmail.com

Annotatsiya: Bugungi rivojlanayotgan davrda ekologik muammolar bilan kurash olib borish muhim ahamiyat kasb etmoqda, ayniqsa, iqtisodiyot sohasida. Ushbu muammolarni bartaraf etishning yagona yo'li bu "Yashil iqtisodiyot"ga o'tishdir. Tabiiy resurslari yetarli darajada va o'z taraqqiyotining muhim pallasida turgan O'zbekiston "Yashil iqtisodiyot"ga o'tish strategiyalarini amalga oshirmoqda. Ushbu maqola mamlakatimizning "Yashil iqtisodiyot"ga kirishida yuzaga keladigan imkoniyatlar, muammolar va siyosiy oqibatlarini o'rganadi. Shu bilan birga, maqolada O'zbekistonning ekologik barqarorlikni ta'minlashdagi sa'y-harakatlarining hozirgi holati ko'rsatilgan va iqtisodiyotni barqaror rivojlantirish uchun takliflar berilgan.

Kalit so'zlar: yashil iqtisodiyot, ekologik barqarorlik, uglerod neytralligi, qayta tiklanuvchi energiya, iqtisodiy islohotlar, yashil investitsiyalar, barqaror rivojlanish.

Kirish: Bugungi kunda O'zbekiston global va mintaqaviy rivojlanish yo'lida ilg'or o'zgarishlarni amalga oshirmoqda va ekologik barqarorlikni ta'minlash hamda iqlim o'zgarishiga qarshi kurashishda faol ishtirok etmoqda. Barqaror iqtisodiy rivojlanishga erishish yo'lida iqlimga asoslangan iqtisodiy sohani tanlash mamlakatning iqtisodiy va ekologik taraqqiyotining muhim qismiga aylanmoqda. O'zbekiston 2030-yilda sanoati rivojlangan, o'rtadan yuqori daromadli mamlakatga aylanishni maqsad qilgan. Bu yo'lda uzoq muddatli katta yo'l xaritasini yaratish muhim hisoblanadi. Bu jarayonning muhim tarkibiy qismi sifatida "Yashil iqtisodiyot"ga o'tishning strategiyalari ishlab chiqilmoqda. Bu o'zgarishlar nafaqat iqtisodiy, balki ekologik o'sishni ta'minlaydi. Yashil iqtisodiyotga o'tish jarayoni ko'plab sohalarda islohotlar amalga oshirishni talab qiladi. Ekologik amaliyotlarni ko'paytirish, uglerod chiqindilarini kamaytirish, tabiiy resurlarni saqlash kabi tashabbuslar mamlakatning iqlim bo'yicha majburiyatlarini bajarishda muhim rol o'ynaydi. Maqolada O'zbekistonning yashil iqtisodiyotga o'tish jarayoni va uning iqtisodiy rivojlanishidagi ahamiyati, shuningdek, ekologik barqarorlikni

ta'minlashdagi sa'y-harakatlar ko'rib chiqiladi. Shu bilan birgalikda, majburiyatlarni bajarishda vujudga keladigan imkoniyatlar va muammolar tahlil qilinadi.

Adabiyotlar tahlili: Yashil iqtisodiyot konsepsiyasi xalqaro miqyosda keng muhokama qilinib kelmoqda. Birlashgan Millatlar Tashkiloti Atrof-muhit bo'yicha dasturi (UNEP, 2011)¹ yashil iqtisodiyotni inson farovonligini oshirish va ijtimoiy tenglikni ta'minlash bilan birga ekologik xavflarni kamaytirishga qaratilgan model sifatida ta'riflaydi. Jahon bankining tadqiqotlariga ko'ra, O'zbekiston 2030-yilgacha sanoati rivojlangan, barqaror iqtisodiyotga ega davlatga aylanish imkoniyatiga ega (World Bank, 2013)².

Shuningdek, (OECD, 2019)³ tomonidan Markaziy Osiyo mamlakatlarida yashil iqtisodiyotni rivojlantirish bo'yicha o'tkazilgan tadqiqotlarda O'zbekistonning qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish salohiyati yuqori ekani qayd etilgan. Biroq, ushbu jarayonni amalga oshirishda davlat tomonidan aniq siyosiy strategiya ishlab chiqilishi va xususiy sektorni rag'batlantirish muhimligi ta'kidlangan (Allen & Clouth, 2012)⁴.

Metodlar:

Tadqiqot davomida quyidagi metodlardan foydalanildi:

1. Tahliliy yondashuv - O'zbekistonning yashil iqtisodiyotga o'tish holati haqida mavjud hujjatlar va ilmiy maqolalar asosida tahlil qilindi.
2. Taqqoslash usuli – boshqa rivojlanayotgan davlatlarning yashil iqtisodiyotga o'tish tajribasi O'zbekiston bilan taqqoslandi.
3. Statistik tahlil – O'zbekistonda yashil iqtisodiyot bilan bog'liq investitsiyalar va energiya samaradorligi ko'rsatkichlari o'rganildi.

Natijalar va tahlillar

Iqlim o'zgarishlarini hal etmasdan turib, O'zbekistonning barqaror rivojlanishiga erishish deyarli mumkin emas. O'zbekiston iqtisodiy o'sishni tez sur'atlarda amalga oshirayotgan bo'lsa-da, bu o'sish, afsuski, emissiya intensivligining kamayishi bilan bir xil yo'nalishda rivojlanmayapti. Iqlim o'zgarishining yaqin kelajakdagi salbiy ta'sirlari O'zbekistonning ulkan iqtisodiy

1 UNEP (2011). Towards a Green Economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication. [Retrieved 2015-11-03] Available at: http://www.unep.org/greeneconomy/Portals/88/documents/ger/ger_final_dec_2011/Green%20EconomyReport_Final_Dec2011.pdf

2 https://databankfiles.worldbank.org/public/ddpext_download/WDI-2013-ebook.pdf

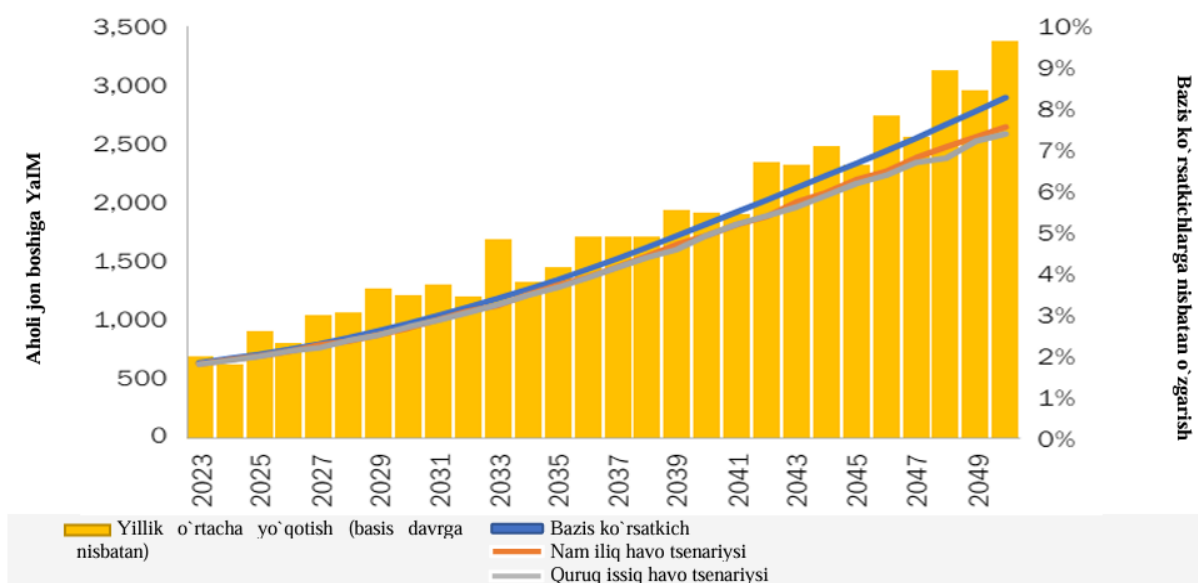
3 https://www.oecd.org/en/publications/education-at-a-glance-2019_f8d7880d-en.html

4 Allen, C., Clouth, S. (2012). A Guidebook to the Green Economy. Issue 1: Green Economy, Green Growth, and Low-Carbon Development – History, Definitions and a Guide to Recent Publications. UN Division for Sustainable Development.

maqsadlariga ikkita asosiy sabablarga ko'ra katta xavf tug'dirmoqda. Birinchidan, prognoz qilinayotgan aholi o'sishi va iqtisodiy kengayish mavjud resurslar va ekotizimlarga juda katta va barqaror bo'lmagan bosim yaratadi, bu esa joriy iqtisodiy o'sish traektoriyasini davom ettirishni qiyinlashtiradi. Ikkinchidan, moslashuvchanlik chora-tadbirlarining yetishmasligi O'zbekistonni o'zining geografik va ekologik o'ziga xosliklari bilan birga, iqlim o'zgarishlariga qarshi juda zaif qiladi.

Energiya samaradorligini past darajada saqlash har yili O'zbekiston yalpi ichki mahsulotining kamida 4,5 foizini yo'qotilishiga olib kelmoqda. Bunda, elektr energiyasi ishlab chiqarish, issiqlik ta'minoti va binolardagi energiya yo'qotilishi asosiy sabablar hisoblanadi. Mavjud ishlab chiqarish quvvatlarining deyarli 40% xizmat muddatini tugatgan, bu esa energiya ta'minotida doimiy uzilishlarga sabab bo'ladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda qayta tiklanadigan energiya manbalarining salohiyati yiliga 270 million tonna referent yoqilg'isiga teng bo'lib, bu resurslar yil davomida zarur energiya ehtiyojlaridan uch barobar ko'proqni tashkil etadi, va bu salohiyatning asosiy qismi quyosh energiyasidan olinishi mumkin. Quyosh elektr energiyasi sohasida amalga oshirilgan yangiliklar 10 yil ichida dunyo bo'yicha energiya xarajatlarini 80% ga qisqartirishga imkon yaratgan va O'zbekiston uchun ham quyosh nuri ko'p bo'lganligi sababli bu energiya manbalarini kengroq foydalanish imkoniyatlari mavjud.

Makroiqtisodiy modelashtirish natijalari shuni ko'rsatadiki, iqlim o'zgarishlari iqtisodiy o'zgaruvchanlikni oshiradi va o'sish istiqbollari cheklaydi. 2050 yilga kelib, iqlim o'zgarishlari ta'sirida iqtisodiyot 10% ga kichikroq bo'ladi, agar uning ta'siri hozirgi holatdagi kabi davom etsa. Bu prognozlar iqlim o'zgarishining "ho'l-issiq" yoki "quruq-issiq" shakllarda namoyon bo'lishi va aholi jon boshiga YaIM ko'rsatkichi qat'iy ravishda bunday salbiy ta'sirlarni kuchaytiradi.

1-rasm. YaIMning iqlim o'zgarishi va o'zgarmagan holatda o'zgarishlari prognozlari

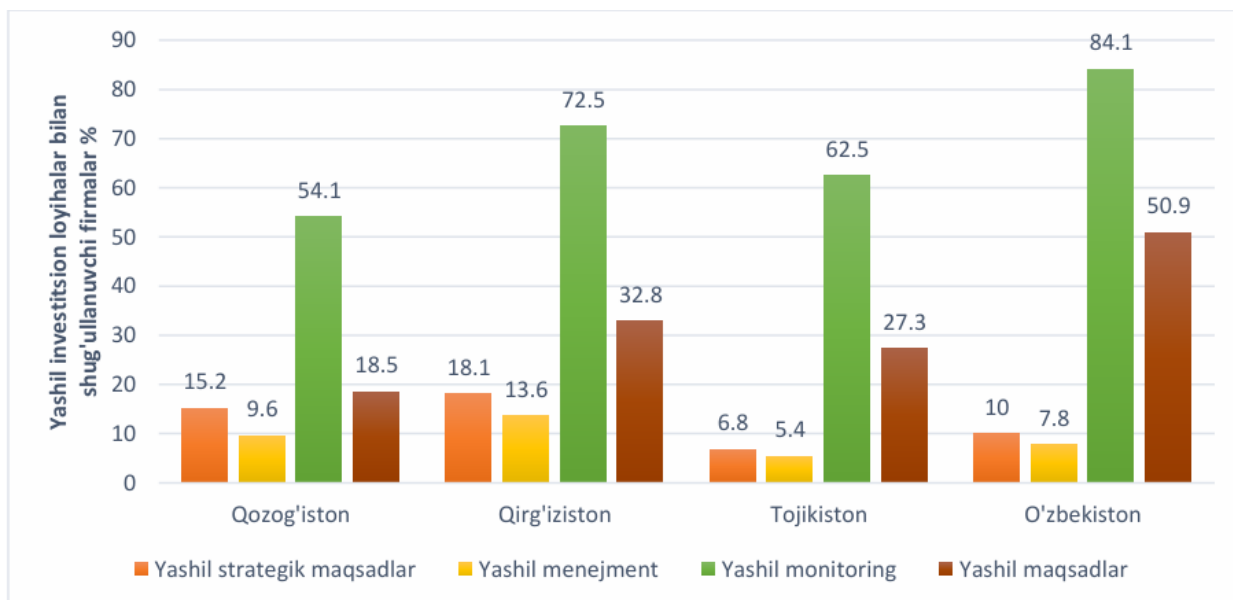
Manba: Jahon Bankining O'zbekistonda iqlim o'zgarishlari haqida hisoboti

Iqtisodiy modellar dekarbonizatsiya harakatlarining potentsial traektoriyasini ko'rsatadi. Sof nol emissiyaga o'tish, samaradorlikni oshirish va bozor imkoniyatlarini kengaytirish kabi iqtisodiy foydalar keltiradi. Bundan tashqari, emissiyalarning kamayishi natijasida, mahalliy havo ifloslanishining kamayishi odamlarning sog'lig'iga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Biroq, o'tish davrida katta investitsiya talablarining mavjudligi va energiyani ko'p talab qiladigan texnologiyalardan kam uglerodli texnologiyalarga tez o'tish vaqtincha samaradorlikni pasaytirishi va boshqa investitsiyalarga, xususan, energiya samaradorligini oshirishga yo'naltirilgan sarmoyalarga qarshi raqobatga olib kelishi mumkin. Shunga qaramay, sof nol emissiya bilan iqtisodiyotga o'tishning ijobiy iqtisodiy ta'siri bu qiyinchiliklarni o'tkazib yuborish orqali yanada yuqori darajadagi yillik o'sish va barqaror iqtisodiy natijalarga olib keladi. Energiya subsidiyalarini bosqichma-bosqich bekor qilish dekarbonizatsiya jarayonidagi muhim qadam bo'lib, mavjud hukumat siyosati dastlabki yillarda o'sishning vaqtincha susayishiga olib kelishi mumkin. Biroq, bu siyosatdagi o'zgarishlar uzoq muddatda, ayniqsa, havo ifloslanishini kamaytirish nuqtai nazaridan ijobiy natijalar keltirishi kutilmoqda.

Modellashtirish natijalariga ko'ra, hukumatning ijtimoiy transferlarni ko'paytirish, mehnat soliqlarini kamaytirish va energiya samaradorligi dasturlariga davlat investitsiyalarini yalpi ichki mahsulotning 2,5 foiziga ko'paytirish orqali tuzatish xarajatlarini yumshatish maqsadida kontratsiklik siyosatni amalga oshirishi prognoz qilinmoqda. Bu o'zgarishlar hukumatning qisqa muddatli iqtisodiy qiyinchiliklarni yengib o'tishga va uzoq muddatda barqaror rivojlanishga erishish uchun zarur bo'lgan chora-tadbirlar sifatida qaralmoqda.

Muhokama

Xususiy sektor O'zbekistonning rivojlanish intilishlarini ilgari surishda hal qiluvchi rol o'ynaydi va yashil iqtisodiyotga muvaffaqiyatli o'tishga ko'maklashish uchun ham birdek zarur. O'zbekistonda amalga oshirilayotgan dadil iqtisodiy islohotlarning mantiqiy asosi o'tmishdagi asosan davlat tomonidan rejalashtirilgan modelga nisbatan mustahkam, mustaqil va dinamik xususiy sektor aholiga xizmat ko'rsatish va bandlik imkoniyatlarini yaratishda samaraliroq bo'ladi, degan gipotezaga asoslanadi. Shu sababli, davlat organlari ushbu maqsadlarga erishish yo'lini belgilashda muhim mas'uliyatni o'z zimmlariga oladilar, bu mas'uliyat yashil iqtisodiyotga o'tishni osonlashtirishga qaratilgan. Mamlakat tomonidan boshlangan islohot yo'nalishidagi taraqqiyotni tezlashtirish xususiy investitsiyalarni faollashtirish va yashil sektorlarda samarali o'sishni rag'batlantirish uchun zarurdir.

2-rasm. Yashil iqtisodiyotga o'tish siyosati bilan shug'ullanuvchi firmalar ulushi(% ,2019)

Manba: Lotte va boshqalar (2022)

Dalillar shuni ko'rsatadiki, O'zbekistondagi biznes vakillari qo'shni mamlakatlardagi hamkasblariga qaraganda yashil sektorlarda faollik darajasi yuqori. Iqlim o'zgarishi O'zbekistonda nisbatan yaqinda davlat siyosati muammosi sifatida paydo bo'lganiga qaramay, 2019-yilga kelib mamlakatdagi firmalarning qariyb 90 foizi yashil investitsiyalarning qandaydir shaklini boshlagan edi. Bundan tashqari, firmalarning sezilarli ko'pchiligi o'zlarining yashil natijalarini kuzatdilar, taxminan 80 foizi yashil maqsadlarga ega (2-rasm). Shunisi e'tiborga loyiqliki, O'zbekiston ishbilarmon doiralari qo'shni mamlakatlardagi hamkasblariga qaraganda iqlim bilan bog'liq muammolarga ko'proq e'tibor qaratmoqda. Biroq, O'zbekistondagi korxonalar yashil investitsiyalar va amaliyotlarga katta qiziqish bildirayotgan bo'lsa-da, strategik rejalashtirish jarayonlariga yashil fikrlarni kiritishda takomillashtirish uchun imkoniyatlar mavjud. Firmalarning atigi kichik bir qismi, taxminan 10 foizi hozirda biznesni rejalashtirish va strategik maqsadlarni belgilashda yashil masalalarni o'z ichiga oladi, atigi 8 foizi yashil muammolarni hal qilish uchun aniq boshqaruv rollarini belgilaydi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonda yashil moliyalashtirishga o'tish me'yoriy-huquqiy bazani uyg'unlashtiruvchi, xususiy sektor ishtirokini rag'batlantiradigan va iqlim bilan bog'liq xavflarni kompleks tarzda hal qiluvchi muvozanatli yondashuvni talab etadi. O'zbekiston Markaziy Banki (MB) tomonidan prudensial talablarga o'zgartirishlar kiritish va yashil kreditlashni rag'batlantirish kabi tashabbuslar ijobiy qadamlar bo'lsa-da, tartibga soluvchi tuzatishlar samaradorlikni ta'minlash va beixtiyor tartibga soluvchi risklarni oldini olishga e'tibor qaratish zarur. Kutilmagan

oqibatlariga yo‘l qo‘ymaslik uchun yashil moliyalashtirishni rivojlantirishda to‘g‘ridan-to‘g‘ri aralashuv vositalarini qo‘llashda ehtiyotkorlik kerak, masalan, minimal yashil kvotalar yoki jigarrang sektorlarga maksimal kreditlash cheklovlari.

Bundan tashqari, davlat sektori xususiy yashil moliyalashtirishni qo‘llab-quvvatlashda hal qiluvchi rol o‘ynaydi, rag‘batlantirish mexanizmlari va moliyaviy qo‘llab-quvvatlash choralari orqali xususiy sektorni jalb etish mumkin. Hukumat, banklarni ekologik xavflarni kredit qarorlari va ichki tizimlariga integratsiya qilishga undash orqali yashil moliyalashtirishni yanada rag‘batlantirishi mumkin. Yashil taksonomiya va ta’sirni tekshirish tizimlari bilan muvofiqlashtirilgan banklar ekologik, ijtimoiy va boshqaruv tizimlarini takomillashtirish orqali xalqaro moliya institutlaridan yashil moliyalashtirish uchun muhim resurslarni jalb etish imkoniyatini yaratadi.

Mohiyatan, O‘zbekiston yashil moliyalashtirish tashabbuslarini samarali ilgari surish uchun birgalikda sa’y-harakatlarni talab qiladigan muhim bosqichda turibdi. Normativ-huquqiy islohotlarni amalga oshirgan holda, xususiy sektor ishtirokini rag‘batlantiruvchi va tabiiy ofatlar xavfini boshqarishni kuchaytiruvchi yaxlit yondashuvni qo‘llagan holda, O‘zbekiston iqlim bilan bog‘liq xavflarni yumshatish va kelajakdagi muammolarga chidamlilikni oshirish bilan birga barqaror iqtisodiy rivojlanishga erishishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. UNEP (2011). Towards a Green Economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication.
2. World Bank (2013). Uzbekistan Energy/Power Sector Issues Note.
3. Allen, C., Clouth, S. (2012). A Guidebook to the Green Economy. UN Division for Sustainable Development.
4. OECD (2019). Sustainable Infrastructure for Low-Carbon Development in Central Asia.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti PQ-4477-son qarori (2019) – "Yashil iqtisodiyotga o‘tish strategiyasi".